Paul Feyerabend: Metodia vastaan

”Tämä kirja yrittää osoittaa oikeaksi erään teesin ja johtaa siitä seurauksia. Teesi on tämä: *niillä tapahtumilla, menetelmillä ja tuloksilla, jotka muodostavat tieteet, ei ole mitään yhteistä rakennetta*; ei ole mitään elementtejä, jotka esiintyisivät kaikissa tieteellisissä tutkimuksissa ja vain niissä. Konkreettisilla tapahtumasarjoilla (kuten vakaan tilan kosmologioiden syrjäyttäminen ja DNA:n rakenteen löytäminen) on omat erityispiirteensä ja me voimme usein selittää, miksi nämä piirteet johtivat menestykseen. Mutta jokaisesta löydöstä ei voi tehdä selkoa samalla tavalla ja menettelytavat, jotka kannattivat menneisyydessä, saattavat olla tuhoisia, kun niistä tehdään vaatimuksia, johon tulevan tutkimuksen on mukauduttava. Menestyksellinen tutkimus ei noudata mitään yleisiä standardeja; se luottaa tänään yhteen temppuun, huomenna toiseen; ne siirrot, jotka edistävät sitä ja ne mittapuut, jotka määrittelevät edistyksen, ovat usein tekijöidensä tietämättömissä. Kauaskantoiset muutokset näkemyksissä, kuten ns. ”kopernikaaninen vallankumous” tai ”darwinistinen vallankumous” vaikuttavat eri tutkimuksen aloihin eri tavoilla ja saavat eri virikkeitä niiltä. Sellainen tieteen teoria, joka kehittelee standardeja ja rakenne-elementtejä *kaikille* tieteellisille pyrinnöille ja oikeuttaa ne viittaamalla ”Järkeen” tai ”Rationaalisuuteen”, saattaa tehdä vaikutuksen ulkopuolisiin, mutta se on aivan liian karkea väline asianosaisille ihmisille eli tiedettä harjoittaville tutkijoille, jotka ovat vastakkain jonkun konkreettisen ongelman kanssa.

Tässä kirjassa yritän tukea teesiä historiallisilla esimerkeillä. Tällainen tuki ei todista teesiä oikeaksi; se tekee siitä kuitenkin *järkeenkäyvän* ja se tapa, jolla teesiin päädytään, osoittaa miten tulevia käsityksiä ’'tieteen luonteesta’ voidaan arvostella: oli esitetty sääntö tai yleinen luonnehdinta tieteestä mikä hyvänsä, on aina löydettävissä tapahtumakulkuja, joita säännön puolustajat ylistävät, mutta jotka olisivat jääneet tapahtumatta, mikäli säännöstä olisi pidetty kiinni...”[1]

LUONNOS PÄÄARGUMENTIKSI

Johdanto
Tiede on pohjimmiltaan anarkkinen hanke: teoreettinen anarkismi on humanitaarisempi ja kannustaa todennäköisemmin edistystä kuin sen lakia ja järjestystä vaativat vaihtoehdot.

1. Tämä käy ilmi sekä historiallisten episodien tarkastelusta että ajatuksen ja toiminnan suhdetta koskevasta abstraktista erittelystä. Ainoa periaate, joka ei estä edistystä, on: *anything goes, kaikki käy laatuun*.
2. Me voimme esimerkiksi käyttää oletuksia, jotka ovat ristiriidassa hyvin tuettujen *teorioiden* ja/tai hyvin vahvistettujen koetulosten kanssa. Me voimme edistää tiedettä vastainduktiolla.
3. Johdonmukaisuusehto, joka vaatii, että uusien hypoteesien on oltava sopusoinnussa hyväksyttyjen teorioiden kanssa, on järjetön, sillä se säilyttää vanhemman teorian eikä parempaa teoriaa. Oletukset, jotka ovat ristiriidassa hyvin tuettujen teorioiden kanssa, antavat meille todistusaineistoa, jota ei voi hankkia millään muulla tavalla. Teorioiden moninaistaminen eli proliferaatio hyödyttää tiedettä, kun taas yhdenmukaisuus näivettää sen kriittisen voiman. Yhdenmukaisuus vaarantaa myös yksilön vapaan kehityksen.
4. Ei ole mitään ideaa, oli se sitten miten vanha tai absurdi tahansa, joka ei voisi auttaa meitä parantamaan tietämystämme. Koko ajattelun historia vedetään mukaan tieteeseen

[1] Kiinalaisen laitoksen johdannosta.

parantamaan jok'ikistä teoriaa. Liioin ei poliittista asioihin sekaantumista tule torjua. Sitä saatetaan tarvita nujertamaan tieteellinen shovinismi, joka hylkii status quon vaihtoehtoja.

5. Ainoakaan teoria ei koskaan ole sopusoinnussa kohdealueensa kaikkien *faktojen* kanssa, mutta vika ei aina ole teoriassa. Faktat rakentuvat vanhemmille ideologioille ja yhteentörmäys faktojen ja teorioiden välillä saattaa olla osoitus edistyksestä. Se on myös ensimmäinen askel yrittäessämme löytää tavallisiin havaintokäsitteisiimme sisältyvät periaatteet.
6. Esimerkkinä tällaisesta yrityksestä tutkin torniargumenttia, jota aristoteelikot käyttivät kumotakseen ajatuksen maan liikkeestä. Tämä argumentti lepää *luonnollisilla tulkinnoilla* eli ajatuksilla, jotka ovat niin yhteenkietoutuneita havaintojen kanssa, että vaaditaan erityisiä ponnistuksia niiden olemassaolon oivaltamiseksi ja niiden sisällön määräämiseksi. Galileo tunnistaa Kopernikuksen teorian kanssa ristiriitaiset luonnolliset tulkinnat ja korvaa ne toisilla.
7. Uudet luonnolliset tulkinnat ovat uusi ja hyvin abstrakti havaintokieli. Ne otetaan käyttöön ja ne *kätketään* niin, että tapahtunut muutos jää huomaamatta (mieleenpalautuksen eli anamnesiksen menetelmä). Ne sisältävät ajatuksen *kaiken liikkeen suhteellisuudesta ja ympyräliikkeen inertian lain*.
8. Luonnollisten tulkintojen lisäksi Galileo myös muuttaa ne aistimukset, jotka näyttävät uhkaavan Kopernikusta. Hän myöntää, että tällaisia aistimuksia on olemassa, hän ylistää Kopernikusta niiden sivuuttamisesta ja väittää tehneensä ne vaarattomiksi kaukoputken avulla. Hän ei kuitenkaan tarjoa mitään teoreettisia perusteluita sille, miksi kaukoputken voisi odottaa antavan oikean kuvan taivaan tapahtumista.
9. Liioin ei kaukoputkesta alussa hankittu *kokemus* tarjoa tällaisia perusteita. Ensimmäiset teleskooppihavainnot taivaista ovat epäselviä, epämääräisiä, ristiriitaisia ja yhteensopimattomia sen kanssa, minkä jokainen voi nähdä paljain silmin. Ja sen ainoan teorian, joka olisi voinut auttaa erottamaan teleskooppiset illuusiot aidoista ilmiöistä, yksinkertaiset kokeet osoittivat vääräksi.
10. Toisaalta on olemassa joitakin teleskooppisia ilmiöitä, jotka ovat selvästi kopernikaanisia. Galilei esittää nämä ilmiöt riippumattomana todistusaineistona Kopernikuksen hyväksi, vaikka todellinen tilanne on paremminkin se, että yksi kumottu näkökanta eli kopernikanismi käy tietyllä tavalla yksiin niiden ilmiöiden kanssa, jotka liittyvät toiseen kumottuun näkemykseen eli ideaan, jonka mukaan kaukoputki antaa uskollisen kuvan taivaiden todellisista tapahtumista.
11. Tällaista ”irrationaalista” pönkittämistä tarvitaan, koska tieteen eri alueet "kehittyvät epätasaisesti" (Marx, Lenin). Kopernikanismi ja muut nykytieteen olennaiset ainesosat säilyivät vain siksi, että niiden menneisyydessä järjen ääni monasti vaiennettiin.
12. Galileon menetelmä toimii myös muilla alueilla. Sitä voidaan mm. käyttää olemassaolevien materialismin vastaisten argumenttien eliminoimiseksi ja näin ratkaista *filosofinen* mielen ja ruumiin suhdetta koskeva ongelma (samalla kun vastaava *tieteellinen* ongelma kuitenkin säilyy koskematta). Tämä ei tarkoita sitä, että menetelmää tulisi aina käyttää.
13. Galileon aikainen kirkko ei vain pitänyt tiukemmin kiinni silloisesta (ja osin vieläpä nykyisin hyväksytystä) järkiperäisyydestä, vaan myös otti huomioon Galileon näkemysten eettiset ja yhteiskunnalliset seuraukset. Sen Galileolle langettama tuomio oli järkiperäinen eikä sen tarkistamista vaadi mikään muu kuin opportunismi ja puuttuva suhteellisuudentaju.

14. Galileon tutkimukset olivat vain pieni osa ns. kopernikaanisesta vallankumouksesta. Muiden osasten lisääminen tarinaan tekee vieläkin vaikeammaksi sovittaa kopernikaanista vallankumousta yhteen tavanomaisten teorioiden arviointia koskevien periaatteiden kanssa.
15. Tähän mennessä saavutetut tulokset kannustavat meitä hylkäämään erottelun löytämisen ja oikeuttamisen kontekstien välillä ja sivuuttamaan siihen liittyvän erottelun havaintotermien ja teoreettisten termien välillä. Kumpikaan erottelu ei esitä mitään roolia tieteen käytännössä. Yritykset saattaa ne voimaan johtaisivat katastrofiin. Popperin kriittinen rationalismi kaatuu samasta syystä.
16. Useimpien metodologioiden edellyttämä vertailumenetelmä on sitä paitsi mahdollinen vain joissakin sangen yksinkertaisissa tapauksissa. Se käy mahdottomaksi, kun yritämme verrata toisiinsa ei-tieteellisiä ja tieteellisiä näkemyksiä, ja kun tarkastelemme tieteen itsensä kaikkein kehittyneimpiä, yleisimpiä ja siten sen mytologisimpia osia.
17. Sen paremmin tiede kuin järkiperäisyyskään eivät ole erinomaisuuden yleispäteviä mittoja. Ne ovat historiallisista yhteyksistään ja juuristaan tietämättömiä erityisiä traditioita.
18. Järkiperäisyyden mittapuiden arviointi ja parantaminen on kuitenkin mahdollista. Kohdennuksen periaatteet eivät ole perinteen yläpuolella leijailevia muuttumattomia periaatteita eikä liioin ole mahdollista määritellä niitä täsmällisesti.
19. Tiede on vain yksi perinne monien joukossa eikä se ole tie totuuteen muuta kuin niille, jotka ovat tehneet sopivat kulttuuriset valinnat. Demokraattisessa yhteiskunnassa se tulisi erottaa valtiosta aivan samalla tavalla kuin mitä uskontokin on nyt erotettu. Sillä sen paremmin faktat kuin standarditkaan eivät voi taata sen ylivertaista etevämmyyttä.
20. Tieteen olettamia olioita ja tekijöitä ei *löydetä* eivätkä ne edusta kaikkien kulttuurin ja kaiken historian ”objektiivista” vaihetta. Niille *antavat* muodon erityisryhmät, kulttuurit ja sivilisaatiot; ne muokataan aineistosta, joka – käsittelytapansa mukaan ja kautta – tuottaa jumalia ja henkiä, luonnon, joka on ihmisten kumppani eikä heidän kokeidensa laboratorio tai kvarkkeja, kenttiä, molekyylejä ja tektonisia laattoja. Yhteiskunnallinen monotonia on näin vastuussa kosmisesta monotoniasta tai "objektiivisuudesta" kuten sitä nykyään kutsutaan.
21. Tämän kirjan perusnäkemys ei ole tulos hyvin suunnitellusta ajatuksenkulusta, vaan se on tulos satunnaisten kohtaamisten synnyttämistä argumenteista. Suuttumus sellaisten kulttuurin saavutusten silmittömästä tuhoamisesta, joista me kaikki olisimme voineet oppia; suuttumus siihen omahyväisyyteen, jolla jotkut intellektuellit sekaantuvat muiden ihmisten elämään ja halveksunta niitä makeita fraaseja kohtaan, joilla he koristelevat pahat tekonsa – tämä oli ja on työni liikkeellepaneva voima.

– Teoksesta: Against Metod. 2., korjattu painos 1988, suomentanut Juha Savolainen (1993).

Paul Karl Feyerabend (s. 1924)[2] syntyi Wienissä ja opiskeli nuoruudessaan sekä tähtitiedettä että laulua. Toisen maailmansodan aikana hän taisteli Wehrmachtin luutnanttina itärintamalla, jossa haavoittui. Sodan jälkeen hän aloitti opinnot fysiikassa, matematiikassa ja näyttämötaiteessa. Feyerabend tutustui Ludwig Wittgensteiniin ja Karl Popperiin, jonka teoksen "Avoin yhteiskunta" hän käänsi saksaksi.

Feyerabend väitteli vuonna 1951 Wienissä Viktor Krafftin ohjauksessa havaintoväitteiden luonteesta. Jo tässä työssä näkyi hänen radikaali näkemyksensä siitä, että havaintoväitteetkin ovat pohjimmiltaan teoreettisia – ero havaintoväitteiden ja teoreettisten väitteiden välillä on hänen mukaansa psykologinen, ei niiden kohteiden erilaisuuteen perustuva.

Feyerabend alkoi vuonna 1955 luennoida filosofiaa Bristolin yliopistossa, Erwin Schrödingerin ja Joseph Agassin avustuksella. Vuonna 1958 hän siirtyi Kalifornian yliopistoon Berkeleyyn, jossa hän vaikutti myös Thomas S. Kuhnin kanssa. Feyerabend ja Kuhn kehittelivät toisistaan riippumatta samansuuntaisia ajatuksia tieteen kehityksestä, mutta Feyerabend korosti erityisesti teorioiden moninaistamisen eli proliferaation periaatetta: tutkimuksen oikea metodologinen yksikkö on kilpailevien teorioiden kokonaisuus, ei yksittäinen teoria.

Vuosina 1964–65 Feyerabend otti ratkaisevat askeleet kiisteltyyn tietoteoreettiseen anarkismiinsa. Hän vakuuttui abstraktien metodologisten ohjeiden hyödyttömyydestä. Yhdysvaltain yliopistoihin tulleet mustat, meksikolaiset ja muut sorretut vähemmistöt saivat hänet pohtimaan länsimaisen rationalismin ja tieteen shovinistisia piirteitä.

Feyerabend julkaisi uudet ajatuksensa vuonna 1975 kuuluisassa kirjassaan *Against Method* (suom. *Metodia vastaan*). Kirjasta käytyä keskustelua hän kommentoi poleemisesti teoksessaan *Science in a Free Society* (1978). Feyerabend julisti, ettei länsimaisen filosofian tai tieteen tehtävä ole sanoa ihmisille, mitä heidän tulisi ajatella tai miten elää. Hän tiivisti "demokraattisen relativisminsa" iskulauseeseen: "Ei filosofiaa, vaan kansalaistoimintaa!"

Feyerabend opetti Kalifornian yliopiston lisäksi Zürichin teknillisessä korkeakoulussa. Hänen viimeisimpiä teoksiaan ovat *Philosophical Papers* (1981), *Farewell to Reason* (1987), *Against Method* (uudistettu painos 1988) ja *Three Dialogues on Knowledge* (1989).

Tämä suomennos on aiemmin julkaistu teoksessa:

Feyerabend, Paul K.: ”Metodia vastaan”, Ajatukset: uuden ajan filosofian lukemisto, s. 229–232. (Kirjan toimittaneet: Pekka Elo & Toivo Salonen) Suomentanut Juha Savolainen. Alkuperäisteos: ”Against method” (1988). 2., korjattu laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 1993. ISSN 0784-0640 ISBN 951-45-5858-8

[2] Paul Feyerabend kuoli vuonna 1994. Vuoden 1993 artikkelissa tätä ei ymmärrettävistä syistä mainita.